

Irodalom. *Ablonczy Balázs*: A visszatért Erdély 1940–1944. Jaffa kiadó, Bp., 1911; *Beke Mihály András*: Illuziók kora, Erdély. Széphalom Könyvműhely, Bp., 1993; *Ettinger, Smoel*: A zsidó nép története. Osiris kiadó, Bp., 2002; *Gonda László*: A zsidóság Magyarországon 1526–1945. Századvég Kiadó, Bp., 1992; Hét évtized a hazai zsidóság életében. I–II. Szerk.: *Horváth Pál*. MTA Filozófiai Intézet, Bp., 1990; *Múlt és Jövő* 1990. 4. sz.; *Szabolcsi Lajos*: Két emberöltő. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Bp., 1993; *Zsidó újságok és folyóiratok (1920–1934)*.

Az Ónodon felállított első világháborús emlékmű felavatása

Magyarország településein áthaladva olykor magas, máskor alacsonyabb talapzaton álló daliás hőst ábrázoló szobor vagy szoborcsoport előtt suhanunk el. Legtöbbször bele sem gondolunk abba, hogy ezek az alkotások milyen tragikus események emlékét őrzik: ma is felfoghatatlan, hogy olyan magyarok, akik járásuk határát is alig lépték át, szülőföldjüktől több száz kilométerre lettek hősi halált. Alig volt az országban olyan település, amelynek az első világháború után ne kellett volna valamilyen formában gondoskodnia arról, hogy elesett fiainak neve ne merüljön feledésbe.¹ Bár ezek az emlékművek ma már az utcaképek megszokott részét képezik, egykori avatásukat a helyi lakosság élénk érdeklődése kísérte, az áldozatokat gyászoló családokkal az élen. Számos hősi emlékmű kapott országos figyelmet azáltal is, hogy felavatásukon az államfő személyesen vett részt. Ezek közé tartozott az 1707. évi országgyűlés helyi megtartásáról jól ismert Borsod vármegyei Ónod község is, amely ekképpen került a sajtó érdeklődésének középpontjába 1937 októberében, amikor is Horthy Miklós kormányzó és felesége jelenlétében felavatták a község 66 hősi halottjának tiszteletére emelt szobrot, valamint a település országzászlaját.²

AZ ÓNODI HŐSI EMLÉKMŰ TERVE ÉS DÖNTÉS A FELÁLLÍTÁSRÓL

Alispáni javaslatra Ónod község képviselőtestülete 1936. május 5. napján tartott rendkívüli közgyűlésén 17/kgy. 1936. szám alatt hozta meg azt a határozatot, amelyben a községben létesítendő hősi emlékmű költségeire az 1937. évi költségvetésben 1000 pengő fedezetről gondoskodott. A döntést jóváhagyásra dr. Fekete Bertalan, a Miskolci járás főszolgabírója terjesztette fel pártoló véleményével Bónis Aladár alispánnak 1936. június 30-án. A vármegye törvényhatósági kisgyűlése az 1936. augusztus 11-én tartott ülésén hozott 17532/1936. számú véghatározatával a község döntését jóváhagyta és a kormányhatósági megerősítés végett vitéz leveldi Kozma Miklós belügyminiszterhez felterjesztette. A 99.469/1936. számú miniszteri rendeletet dr. Csanády Béla miniszteri titkár küldte meg az alispánnak 1936. október 14-én: „*Minthogy a szóbanlevő szükséglet a község költségvetésével van szoros kap-*

1 Az elesett hősök emlékének megörökítéséről 1917. évi VIII. törvénycikk rendelkezett.

2 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) Országos Levéltára (a továbbiakban OL) K szekció, Magyar Távirati Iroda (a továbbiakban MTI) Napi Hírek, 1937. október 24. 12. kiadás.

csolatban és megnyugvásra csak ennek, valamint a község háztartási helyzetének megvizsgálása után nyerhet érdemben elintézés, ennél fogva az iratokat azzal a felhívással küldöm vissza Alispán úrnak, hogy ezt az ügyet terjessze az 1937. évi költségvetések felülvizsgálatára kiküldött miniszterközi bizottság elé.”³ A belügyminiszter állásfoglalását a szükséges iratokkal együtt az alispán 1936. október 21-én adta át a vármegyei számvevőségnek azzal, hogy „az iratokat, illetve a határozatot a költségvetés felülvizsgálata során a miniszterközi bizottságnak mutassa be”.⁴

Ónod község önkormányzatának képviselőtestülete 1937. június 15-én délután 2 órakor a község házában megtartott rendkívüli közgyűlésén vette tárgysorozatba a hősi emlékmű tervének bemutatását és elkészítésének elhatározását. A közgyűlésre a képviselőtestület legtöbb adót fizető és választott tagjai – összesen 39 fő – kapott meghívást.

Az ülésen Lengyel Kálmán jegyző jelentette a képviselőtestületnek, hogy az egész község lakosságának régi vágya teljesülne azáltal, ha a szomszédos és környező községek által már évekkel azelőtt létesített hősi emlékművekhez hasonló, de mindenestre a község történelmi nevezetessége és nagyságának figyelembe tartása mellett a háború befejezése utáni 19. esztendőben Ónodon is elkészítenék a világháborúban hősi halált halt 63 hős emlékéhez méltó emlékművet.

„Ezen hősi emlékmű elkészítéséhez eddig mindössze csak 3.000 Pengő készpénz áll rendelkezésre – folytatta Lengyel Kálmán –, azonban a lakosság a hősi emlékmű elkészítését annyira magáévá tette, hogy minden remény meg van ahhoz, hogy a még hiányzó összeg gyűjtés után befolyik, már csak azért is, mert a község minden rendű és rangú polgára egyenesen szégyelli, hogy a környék egyik legnagyobb községének a háború befejezése utáni 19-ik esztendőben, s akkor, midőn az már minden kisközségben meg van, a világháborúban hősi halált halt hősöknek, illetőleg azok emlékének hősi emlékoszlopa, szobra az erre kijelölt helyen felállítva nincs.”⁵

Ezután Lengyel ismertette a képviselőtestülettel a járási főszolgabírónak már előzetesen bemutatott – Borsodi Bindász Dezső szobrászművész által készített – terv- és műleírást s kérte a képviselőtestületet, hogy azt elfogadva a hősi emlékműnek folyó évben történő kivitelezését határozatban mondja ki. Ez a 27 kgy/1937. számon meg is történt.

A határozatot a képviselőtestület törvényhatósági jóváhagyásra azzal a megjegyzéssel rendelte felterjeszteni, hogy annak jóváhagyása után tervező szobrászművésszel a szerződést azonnal kössék meg. A határozatot 1937. július 2-án terjesztették fel a miskolci főszolgabírónak, aki azt pártoló véleménye kíséretében továbbította az alispánnak 1937. július 4-én.

Az ónodi hősi emlékmű ügyét a körzet volt országgyűlési képviselője, Miskolc város ekkori főispánja, Lukács Béla is felkarolta: 1937. július 9-én fordult baráti levélben Bónis Aladár alispánhoz: „A hősi emlékművet a község csak akkor tudja az évben megépíteni, hogyha a kisgyűlés már most a 13-iki ülésen jóváhagyja. Miután azonban a kisgyűlés tárgysorozatába ez a tárgy felvéve nincs, tisztelettel arra kérlek, légy szíves póttárgysorozatra felvételni, hogy a kérdéses sürgős ügy letárgyalható legyen.”⁶

Lukács kérése célt ért, ugyanis 1937. június 15-én Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék kisgyűlése 1937. július 13-án tartott rendes havi ülésén

3 MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban BAZML) IV. 904. b. 17532/1936.

4 MNL BAZML IV. 904. b. 17532/1936.

5 MNL BAZML IV. 904. b. 18184/1937.

6 MNL BAZML IV. 904. b. 18184/1937.

jóváhagyta Ónod Község Képviselőtestületének határozatát a hősök emlékének megőrkítéséről. A döntés megokolásából az anyagi fedezet részletezése mellett kiderül: „A hősi emlékmű tervét az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács⁷ hősök emlékműveinek bíráló bizottsága 1937. évi május 1-én tartott ülésében 2915. szám alatt elfogadta. Erről érdekelt község képviselőtestületét és elöljáróságát a miskolci járás főszolgabírája útján, valamint az ellenőrzés gyakorlása végett a vármegyei számvevőséget értesítjük.”⁸

A SZOBOR ÉS AZ ORSZÁGZÁSZLÓ ÁTADÁSA

1937. október 24-én már napfelkelte előtt talpon volt Ónod lakossága. Százak sepregettek portájuk előtt, hogy mire megvirrad, tiszta utcák várják a magas rangú vendégeket. Kilenc órára már teljes egészében elkészült az ünnepi díszítés: a házak homlokzatán piros-fehér-zöld lobogók lengtek, szép ruhás lakosok – fekete ruhás nők és férfiak; magyar ruhás leányok; piros mellényes, lobogó ujjú inges, fehér gatyás legények; árvalányhaj-bokrétás fiatalok – várták az ünnepség kezdetét. A község simára döngölt utcáin hosszasan sorakoztak az autók, lovas kocsik, szekerek és autóbuszok. A vármegye minden részéből özönlött az ünneplő közönség. A miskolciak részére a Volán külön autóbuszjáratokat is indított.⁹

A kormányzói pár vitéz Gerlóczy Gábor őrnagy szárnysegéd kíséretében utazott Nyék-ládházára. A különvonat hajnali 2 óra 35 perckor futott be az állomásra. A kormányzói pár az éjszakát szalonkocsijában töltötte, majd reggel 9 óra 15 perckor gépkocsin hajtattott Ónodra, ahol negyed órával később kellemesi Melczer László királyi kamarás, a kormányzó sógora¹⁰ fogadta a vendégeket kastélya előtt.¹¹ Itt a kormányzó egy fogadáson vett részt, ahová magas rangú katonatisztek, cilinderes előkelőségek, a vármegye és Miskolc város vezetői voltak hivatalosak. Ezalatt Purgly Magdolna a katolikus templomban misét hallgatott Melczer Lászlóné kíséretében.¹²

A szobor és az országzászló előtt ekkor már állt a dízsátor és az avatási ünnepség minden előkészülete befejeződött. A dízsátortól balra hosszú széksorok várták a vármegye előkelőségeit, vezetőit. A dízsátorral szemben az ónodi hősi halottak hozzátartozói foglaltak helyet. A hősi emlékmű két oldalán miskolci frontharcosok álltak díszőrséget.¹³

Az országzászló és a hősi emlékmű felavatási ünnepségének jelentőségét jelzi, hogy a kormányzói pár mellett azon részt vett a környék szinte összes polgári és katonai előkelősége: Ludvig György nyugalmazott gyalogsági tábornok; Lichneckert András tábornok, a miskolci vegyesdandár parancsnoka; Halász István tábornok; vitéz Szinay Béla nyugalmazott altábornagy, a 4. sz. Vitézi Törzsszék törzskapitánya; vitéz Butkay Béla nyugalmazott ezredes, Borsod-Gömör vármegyék vitézi székkapitánya; dr. Támedly Mihály királyi tankerületi főigazgató; vitéz Borbély-Maczkay Emil, Borsod-Gömör vármegyék főispánja;

7 Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsot az 1934. IX. tc. hívta életre. Ügyeit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium III. főosztálya intézte. A tanácsa kormányhatósági intézkedés körébe tartozó irodalmi és művészeti – így szobrászművészeti – alkotások támogatásával kapcsolatban a kormány tanácsadó és véleményező szerve volt.

8 MNL BAZML IV. 904. b. 18184/1937.

9 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 3.

10 Melczer László felesége, Purgly Janka Horthy Miklós feleségének, Purgly Magdolnának volt a testvére, eképpen lett a kormányzó sógora.

11 MNL OL K MTI Napi Hírek 1937. október 24. 12. kiadás.

12 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 4.

13 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 4.

dr. Mikuleczky Gyula árvaszéki elnök – aki az ekkor gyengélkedő alispánt képviselte –; kövecsesi Lukács Béla, Miskolc város főispánja, korábbi ónodi képviselő; gróf Bethlen Pál, dr. vitéz Görgey László felsőházi tagok; Lichtenstein László, Egry Zoltán, Zsóry Lajos, Ronkay Ferenc, Reisinger Ferenc országgyűlési képviselők és dr. Halmay Béla miskolci polgármester vezetésével Miskolc város egész tisztviselői kara és sokan mások.¹⁴

Pontosan tizenegy órakor kürtszó jelezte a kormányzói pár érkezését. Horthy Miklós a *Himnusz* hangjai mellett fogadta a katonai és polgári hatóságok jelentését, majd feleségével együtt helyet foglalt a dízsátorban.¹⁵ A Melczer és Lukács család tagjai a dízsátorral szemben, ott foglaltak helyet, ahol a hősi halottak hozzátartozói ültek.¹⁶ Ez a kegyeletes ünnep a Melczer család ünnepe is volt, mert kellemesi Melczer István huszárszászlós, Melczer László fiának a neve is az elesett hősök között lett felvésvé az emlékműre.¹⁷

Az ünnepség a *Hiszekegy* eléneklésével vette kezdetét, majd Joós Gyula levante szavalata után Lukács Béla főispán lépett a szónoki emelvényre, hogy elmondja a hősi emlékmű avatóbeszédét. Mondandójában kitért Melczer László fiára is, akiről Borsodi-Bindász Dezső a szobor egyik reliefjének alakját mintázta: „*Látom a Kukli¹⁸ melletti harcokban a fiatal 23 éves, szőke huszárszászlóst, kellemesi Mele[c]zer Istvánt, amint lóról leszállva, gyalogos kézitusában, halált megvető bátorsággal küzd szakasza élén. Amilyen hős a harcban, olyan körülrajongott barátai és minden rendűrangú embertársának szeretete által, mert kivételes képességű, lovagias, önfeláldozó! Önfeláldozó lovagiasságával mentette meg parancsnoka életét és adta oda a magáét, melyől jogosan remélt mindenki igen sokat: családja, vármegyéje és hazája! Mire a nagy számbavétel megtörtént, az ónodi hősök közül 66-an a magyarok Istenének zsámolya előtt sorakoztak!*”¹⁹

Horthy Miklós kormányzó és felesége az ónodi hősi emlékmű felavatásának ünnepségén (Tarnóczi József gyűjteményéből)

14 MNL OL K MTI Napi Hírek 1937. október 24. 12. kiadás

15 MNL OL K MTI Napi Hírek 1937. október 24. 12. kiadás, Budapesti Hirlap 1937. október 26. 7.

16 A két család közös említése a korabeli sajtóban nem volt véletlen: Lukács Béla miskolci főispán (kövecsesi Lukács Géza, Gömör vármegye nyugalmazott főispánja és martonházai Marton Lenke fia) 1923. december 11-én – ekkor Borsod vármegye tiszteletbeli főjegyzője – feleségül vette Melczer Dórát (kellemesi Melczer László királyi kamarás, nemzetgyűlési képviselő és jószáshelyi Purgly Janka lánya), ami által kialakult a rokoni kapcsolat. Reggeli Hírlap 1923. december 12. 8.

17 Dr. Melczer István zászlós, Borsod vármegye tiszteletbeli aljegyzője a cs. és kir. 13. huszárezredben szolgált. 1915. október 23-án Volhíniában fejlődés folytán lelt hősi halált.

18 Község Volhíniában.

19 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 3. Az idézett beszéd hasonló szövegváltozatban jelent meg a Budapesti Hirlapban (1937. október 26. 7.).

E szavak elhangzása után – a kormányzó intésére²⁰ – lehullott a szobrot addig takaró lepel. A főispán folytatta beszédét, ezt követően az ónodi vegyeskórus énekszámot adott elő, majd dr. vitéz Huszár Aladár, Budapest nyugalmazott főpolgármestere²¹ – az Országzászló Bizottság elnöke – felavatta az országzászlót és elmondta az ünnepi gondolatait a magyar zászló dicsőségéről.

AZ EMLÉKMŰ ÁTADÁSA UTÁN: PERCEKKEL ÉS ÉVTIZEDEKKEL

Az ünnepi beszédek elhangzása után az egyházak képviselői megáldották a szobrot és az országzászlót, amelyeket Tatár Sándor, a község bírása vett át megőrzés céljából. Az ünnepség záróaktusaként a koszorúzás következett, majd a *Himnusz* eléneklésével véget ért a rendezvény.

*Az egyházak képviselői megáldják a szobrot
(Tarnóczy József gyűjteményéből)*

*A szobor megkoszorúzása,
előtérben az egykori
frontharcosok díszőrsége
(Tarnóczy József gyűjteményéből)*

A kormányzói pár az ünnepség után elbúcsúzott az előkelőségektől, majd a Melczer család, valamint Lukács Béla és felesége kíséretében visszatért a Melczer-kastélyba, ahol szűk körű családi ebéden vettek részt. A méltóságok és kevésbé prominens résztvevők a katolikus iskola nagytermében, több mint 100 terítékes diszebédre gyűltek össze, amelyet Leffler Károly panziós rendezett meg. Az első pohárköszöntőt vitéz Borbély-Maczkó Emil mondta a kormányzóra: „Az, hogy ma Magyarország a rend, a béke és a nyugalom országa, ezt Budavár nagyurának, Magyarország kormányzójának köszönhetjük.”²² Őt követte dr. Pápay István ónodi református lelkész, aki a vármegye főispánját köszöntötte, majd Lichtenstein László a magyar egység eszméjére ürítette poharát. Egymást követték ezután a felszólalások, a

20 8 Órai Ujság 1937. október 26. 2.

21 Dr. vitéz Huszár Aladár 1932-től 1934-ig töltötte be Budapest főpolgármesterei tisztségét.

22 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 4.

pohárköszöntők: képviselők, megyei előkelőségek és kisgazdák, akik egyaránt mondtak tólytot az ebéd lefolyása alatt.

A kormányzói pár kevéssel három óra előtt hagyta el Ónodot. Az őket szállító különvonat pontosan három órakor gördült ki a nyékládházai állomásról. Melczer László és Lukács Béla ezután ellátogatott a diszebédre, melynek közönsége a késő délutáni órákig maradt együtt.

Tatár Sándor a szobrot a község lakossága nevében vette át és fogadalmat tett a nemzeti szellem ápolására.²³ Az emlékmű ma is áll és a Hősök terén őrzi az elesett ónodi hősök emlékét (a Rákóczi és a Vár utca kereszteződésében). Az ekkor már országosan ismert és elismert szobrászművész, Borsodi-Bindász Dezső alkotása – akinek a leleplezés után a kormányzó is személyesen gratulált²⁴ – egy támadóállásban kardot rántó kuruc vitézt formázott meg, amely két méteres kőtálapzaton ma is a szemlélő fölé magasodik.²⁵

Kurucz Ádám

Tápiószecső Nagyközség az országzászló mozgalomban

A Trianon-ellenes revizionista és irredenta mozgalom egész Magyarországra kiterjedő, úgynevezett országzászló mozgalmat szervezett az 1920-as évek elejétől, amelyet az Ereklýs Országzászló Nagybizottság mint társadalmi szervezet koordinált, Habsburg József királyi herceg, tábornagy reprezentációs feladatokat betöltő díszelnöksége mellett. Azon ünnepi esemény volt ennek a csúcspontja, amikor 1928 nyarán, Budapesten, a Szabadság téren ereklýs országzászlót állítottak közadakozásból (a mai szovjet emlékmű helyén). Az elképzelés Urmánczy Nándortól, egy erdélyi származású volt országgyűlési képviselőtől eredt, aki a két világháború közötti korszakban a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája tagjaként, majd elnökeként tevékenykedett és Trianon-ellenes agitációt fejtett ki. Két évtized alatt országszerte több mint 350 településen állítottak országzászlót. Ezek helyben készültek, nem volt előírás, hogyan nézzenek ki. Egy közös motívumuk volt mindössze, a Szent István-i Magyarországra utaló felirat: „Így volt – így lesz!” Nagyjából az ünnepi ceremónia is egyformán zajlott le a városokban, falvakban.¹

Azért lehetett hasonló módon megszervezni az országzászló avatási rendezvényeket, mert a korszakban minden évben kiadták a jegyzők zsebkönyvét, amely útmutató kézikönyvként funkcionált és nem csak az aktuális jogszabályokat, eljárási rendeket tartalmazta, hanem a különböző ünnepek megrendezési forgatókönyvét is. Ezek alapján bonyo-

23 Budapesti Hirlap 1937. október 26. 7.

24 Pesti Hirlap 1937. október 26. 10.

25 Csendőrségi Lapok 1937. november 1. 728. A hősi emlékmű felavatásáról készült képeket ezúton is köszönöm Tarnóczy Józsefnek, Ónod község polgármesterének.

1 *Dömötörfi Tibor: Az országzászló-mozgalom. 1921–1944. Élet és Tudomány* 1991. 8. 232–234.; *Somfay Örs: Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2012. 146–147. (A továbbiakban: Somfay.)*